

TIL VA MADANIYAT

ISSN 2181-922X

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2024 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2024 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosari: Nodir Jo'raqo'ziyev

Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ulvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinaxon Jamoldinova, Ziyoda Teshaboyeva.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Uşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali - lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi - ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nodir Jurakuziev

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinakhan Jamoldinova, Ziyoda Teshabaeva

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Üşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

"Uzbekistan: Language and Culture" is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Нозлия Нормуродова

Теоретические вопросы антропоцентризма в контексте развития современной лингвистической науки.....6

Muqaddas Abdurahmanova

O'zbek va turk tillaridagi leksik omonimlarni lingvokognitiv aspektda tadqiq etish asoslari.....26

Elçin İbrahimov

Günümüzde Türk Devlet ve Topluluklarında Ortak İletişim Dili Sorunu...44

Eldar Asanov

Turk-run bitiklari ilk o'rta asrlar O'rta Osiyo turklarida ijtimoiy status, ijtimoiy notenglik va xotira kategoriyalarini tushunish manbasi sifatida.....57

Hasamuddin Hamdard

Afg'oniston o'zbek tili va adabiyotiga matbuotning ta'siri.....77

Adabiyotshunoslik

Oybarchin Abdulhakimova

Abdulla Oripov lirik konsepsiyasining adabiy-estetik muhit bilan mushtarakligi.....85

Mahira Hajiyeva

Ufq tushunchasi hamda adabiyotda utopik va distopiya tushunchalarining kesishishi.....100

Sotsiologiya. Psixologiya

Sabohat Kalanova

O'zgaruvchan jamiyatda avlodlar almashinuvi jarayonlarining differentsiatsiyasi.....112

Tarix. Manbashunoslik

Azizullah Aral

Qadim Xurosondagi Navoiy obidalarining bugungi ko'rinishi.....124

CONTENT

Linguistics

Nozliya Normurodova Theoretical Issues of Anthropocentrism in the Context of the Development of Modern Linguistic Science.....	6
Muqaddas Abdurahmanova Basics of Research of Lexical Homonyms in the Uzbek and Turkish Languages in the Linguocognitive Aspect.....	26
Elchin Ibrahimov The Problem of Common Communication Language in Turkish State and Community Today.....	44
Eldar Asanov Old Turkic Inscriptions as a Source for Understanding the Categories of Social Status, Social Inequality, and Memory among Early Medieval Turks in Central Asia.....	69
Hasamuddin Hamdard The influence of the Press on the Uzbek Language and Literature of Afghanistan.....	77

Literature

Oybarchin Abdulhakimova The commonality of Abdulla Oripov's lyrical Conception with the literary-aesthetic environment.....	87
Mahira Hajiyeva Concept of Horizon and the Intersection of Utopian and Dystopian Visions in Literature.....	100

Sociology. Psychology

Sabohat Kalanova Differentiation of Processes of Generational Exchange in a Changing Society.....	112
--	-----

History. Source studies

Azizullah Aral Today's View of Navoi Monuments in Ancient Khorasan.....	124
---	-----

Günümüzde Türk Devlet ve Topluluklarında Ortak İletişim Dili Sorunu

Elçin İbrahimov¹

Özet

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla yeni bağımsız olan Türk devletleri ekonomide, bilimde, sanatta, sporda kısacası tüm alanlarda dünyaya açılmaya ve ilişkiler kurmaya başladılar. Özellikle yaşanan bu gelişmeler, Türk toplulukları için yeni olanaklar ortaya çıkardı. Ülkeler arasında yakınlıklar, ilişkiler ve eski tarihi bağlar güçlendirildi. Türk cumhuriyetleri kültür bakanlarının, üniversite rektörlerinin, bilim adamlarının, akademisyenlerinin ve araştırmacıların katılımlarıyla Türkiye’de ve diğer Türk cumhuriyetlerinde çeşitli konularda devamlı olarak konferanslar, sempozyumlar ve kurultaylar düzenlendi.

Türk halklarının ve topluluklarının konuştuğu ortak iletişim dili bu toplantılarda esas dikkatleri çeken konular oldu. Yüksek düzeyde düzenlenmiş toplantılarda katılımcıların aynı tarihî dönemde oluşan dilin farklı ağızlarda iletişim kurması bazı durumlarda belirli zorluklarla ve anlaşmazlıklara neden olmuştur. Tarih boyunca Türkler aslında kökeni ortak olan çeşitli lehçeleri konuşmuşlardı. Yüksek düzeyde düzenlenen toplantılarda dil ve alfabe hakkında fikirler hep gündemin bir numaralı tartışma konusu olmuştur. Türk toplulukları arasında ortak alfabe birliğine gidilip gidilemeyeceği, ortak bir yazı dili, iletişim dili oluşturulup oluşturulamayacağı konuları bu toplantılarda sürekli dile getirilerek çözüm yolları araştırılıyordu.

Küreselleşen dünyada ilmî, ekonomik, politik ilişkileri en üst düzeyde kurmak için Türk topluluklarının ortak bir iletişim diline ihtiyacı vardır. Türkiye Türkçesi Türklerin yaşadıkları devlet ve topluluklara artık yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bugün Türkçe konuşan ülkelerle medenî, ekonomik, eğitim alanlarıyla ilgili çok üst düzeyde ilişkiler kurmaktadır. Demek ki, Türkiye Türkçesi Türk coğrafyasına artık yol açmıştır. Türkiye Türkçesi Türk lehçeleri arasında ortak konuşma dili için aracılık yapmalıdır veya yapabilir. Fakat Türkçenin kendi dâhilinde küçük sorunların olduğunu da söylemeliyiz. Türkiye Türkçesi Türk halkları arasında ortak

¹Elçin Ali oğlu İbrahimov – Prof. Dr. Azerbaycan Diller Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Merkezinin Müdürü.

E-posta: elchinibrahimov85@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1105-9345

Alıntı için: İbrahimov E. 2024, "Günümüzde Türk Devlet ve Topluluklarında Ortak İletişim Dili Sorunu". *Özbekistan: Dil ve Kültür* 1: 44 – 56.

iletişim dili olmak sorumluluğunu almak istiyorsa o zaman Türkçedeki küçük sorunları gidermekle işe başlayabilir.

Anahtar kelimeler: *Türk devletleri, dil politikası, ortak dil, Türk Cumhuriyetleri, Türkiye Türkçesi, ortak sorunlar.*

Giriş

Bugün küreselleşen dünyada ilmî, ekonomik, politik ilişkileri en üst düzeyde kurmak için Türk topluluklarının ortak bir iletişim diline ihtiyacı vardır. Türkiye Türkçesi Türklerin yaşadıkları devlet ve topluluklara artık yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bugün Türkçe konuşan ülkelerle medeni, ekonomik, eğitim alanlarıyla ilgili çok üst düzeyde ilişkiler kurmaktadır. Demek ki, Türkiye Türkçesi Türk coğrafyasına artık yol açmıştır. Türkiye Türkçesi Türk lehçeleri arasında ortak konuşma dili için aracılık yapmalıdır veya yapabilir. Fakat Türkçenin kendi dâhilinde küçük sorunların olduğunu da söylemeliyiz. Türkiye Türkçesi Türk halkları arasında ortak iletişim dili olmak sorumluluğunu almak istiyorsa o zaman Türkçedeki küçük sorunları gidermekle işe başlayabilir.

Türkiye Türkçesinin Türk dünyası için ortak dil olma sürecinde onun bazı sorunlarını çözmek, Türk halklarının ortak olarak kullana bileceği bir dili oluşturmak bu günümüz için çok önemli bir konudur. Dil birliğine gidilen yolda bugün Türk edebi dili (yani Türkiye Türkçesi) en yaygın, kabul gören bir dildir. Ayrı-ayrı Türk devletlerinde ortak üniversitelerin kurulması Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi (Kazakistan), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (Kırgızistan), Yunus Emre Enstitüleri, Türkçe okulların açılması, televizyon programlarının yayınlanması, kurultay veya sempozyumların sıklıkla düzenlenmesi bu işi daha da hızlandırmaktadır. Türk dilinin Türk dünyası için ortak dil olacağı gitdikçe daha çok gerçekleşiyor.

Türk edebi dilinin (Türkiye Türkçesinin) Türk dünyası için ortak dil olma sürecinde onun bazı sorunlarını çözmek, Türk topluluklarının ortak olarak kullana bileceği bir dili oluşturmak bu günümüz için çok önemli bir konudur.

Ortak Dil Sorunu

Bir dilin bilim dili olması için bir çok karakteri kendisinde bulundurmalıdır. Özellikle bir dilin bilim dili olabilmesi için öncelikle o dilin eğitim-öğretim dili olması gerekir. Dil, soyut düşünüşe yatkın olmalı ve varlığa nüfuz etmede zengin çağrışımlar uyandıran kelimelere sahip olmalıdır. İnsan zihninin düşünmesine elverişli olmalı ve düşünceyi ifade edişte zorlanmamalıdır. *"Gelişmeye,*

zenginleşmeye uygun olmalı ve bilim ve teknoloji alanındaki yeniliklere karşılıklar üretebilmelidir" [Gündoğan 1997, 23].

Ayrıca bir dilin bilim dili olmasında, içinden geçtiği tarihi süreçlerin ve bu süreçlerde kazanılan kültürel özelliklerin dile aktarılmasının büyük önemi vardır. Çünkü bilim dili olmanın koşullarından biri, öncelikle kültür dili olabilmektir.

Elbette bir dilin bilim dili olmasında konuşulduğu ülkede bilime önem verilmesi ve bilim üretiminin olması da büyük önem taşımaktadır. Eğer bir ülke bilim üretemez ise üretenlerden alır ve üretenlerin adlandırdığı şekilde kullanmak durumunda kalabilir.

Bir bilim dilinin sahip olması gereken özellikler açısından Türkçeye baktığımızda, "*Türkçenin yetkin bir bilim dili olduğunu görüyoruz. Türkçe geçmişi binlerce yıl öncesine dayanan, Sibiry'a'dan, Hint Okyanusu'na, Balkanlar'dan, Moğolistan'a, Adriyatik'ten, Çin'e kadar iki yüz milyonun üzerinde kişinin konuştuğu, tarihsel derinliğe ve coğrafi genişliğe sahip bir dildir*" [Korkmaz 2001, 21].

Bililindiği Türkçenin bulunan ilk yazılı kaynakları sekizinci yüzyıla ait olan Orhun, Kultegin, Yenisey anıtları üzerindeki yazıdır. Bu taş anıtların dili yeni teşekkül etmiş bir yazı dilinden ziyade, çok işlenmiş bir yazı dili olarak karşımıza çıkmaktadır [Ergin 2011, 112].

Bir dilin işlenmiş bir yazı diline sahip olması için, uzun bir gelişme döneminden geçmesi gerektiğini düşünürsek, Türk yazı dilinin başlangıcının, ele geçirilen metinlerden çok daha öncesine dayandığını söyleyebiliriz.

Türkçenin ilk yazılı metinlerinin ait olduğu sekizinci yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar olan dönem Türkçenin ilk evresidir ve Eski Türkçe olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde yüksek anlatım gücüne ve işlenmiş bir yazı diline sahip Orhun abideleri gibi, Türkçenin gücünü ve köklülüğünü ortaya koyan birçok eser verilmiştir. XI. Yüzyılda "*Kutadgu Bilig*" ve "*Divan-u Lügati't-Türk*" gibi iki eserini, bu dönemde verilen eserlere örnek olarak verebiliriz. Bunlardan "*Divan-u Lügati't-Türk*", Türkçenin ilk sözlüğü, antolojisi, ansiklopedisi ve dil bilgisi kitabıdır. Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılan bu esere, yabancılara Türkçe öğretimi alanının ilk eseri de diyebiliriz. İlk siyasetname olma özelliği taşıyan "*Kutadgu Bilig*" ise, Arapçanın bilim dili olarak sayıldığı bir dönemde Türkçe ile yazılması ve başarılı anlatımıyla dönemin yüz akı eserlerinden biridir. Bahsedilen her iki eser de on birinci yüzyılda, Türkçenin bilimsel çalışmalarda gücünü göstermiş, etkileri çağları aşmış, günümüze kadar uzanmıştır.

Ele aldığımız konuya Türkiye Türkçesi açısından bakarsak, ilk belirtileri Köktürk Devleti içindeki Oğuz boylarının lehçesine kadar uzandığı düşünülmekle beraber, eldeki belge ve veriler Anadolu'da Oğuzcaya dayalı bir yazı dilinin kuruluşunu on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştiğini göstermektedir. Bu yazı dili, on üçüncü ve on beşinci yüzyıllar arasında Eski Anadolu Türkçesi veya Eski Türkiye Türkçesi, on altı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında Osmanlı Türkçesi, 1910'lu yıllardan günümüze kadar olan dönemi de Türkiye Türkçesi olarak adlandırılmaktadır [Korkmaz 2001, 32].

Bütün bu dönemlerde Türkçenin bilim ve kültür dili olarak gelişmesi devam etmiştir. Yunus Emre'den, Aşık Paşa'ya, Gülşehri'den, Yahya Kemal'e ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya kadar pek çok yazar, düşünür ve bilim adamı eserlerini Türkçe ile yazmış, bu çalışmalarında Türkçenin derinliğini ve yüksek anlatım gücünü ortaya koymuşlardır.

Her lehçenin söz varlığıdaki farklılıkları artırmamak için göreceğimiz işlerden biri de bundan sonraki söz yaratıcılığını bir hatt üzerinde geliştirmektir. Bu amaçla hem milliliğe has yeni sözler üretilmesinde, hemde yabancı dillerden söz alınmasında türkçelerin kendi aralarında anlaşması lazımdır. Uzun uğraşlardan sonra 1926'da Bakû'de Birinci Türkoloji Kongresi yapıldı. Bu kongredeki tartışmalardan sonra Latin kaynaklı bir alfabe benimsendi ve buna Birleştirilmiş Türk Alfabesi (Yanalif) adı verildi. Türkoloji kurultayda bundan başka bir çok daha önemli konuya da açıklık getirilmiştir. Kurultayda kabul edilmiş karara göre bütün türk lehçeleri araştırılmalı, aranmalı, hangisinde uygun söz kökü ve eki bulunsa, bütün türkçeler de onu kabul etsin. İstenilen lüğet birimi bulunmadıkta yabancı, ancak uluslararası terimi kabul etsin.

Türkiye Türkçesi Türkçeler arasında geniş şekilde aracılık yapamalıdır. Türkiye tüm türk coğrafyasında medeni, ekonomik, eğitim alanlarıyla ilgili çok üst düzeyde ilişkiler kurulmuştur. Demek ki, Türkiye Türkçesi bu coğrafyaya artık yol açmıştır. Bugün Türkiye-Türkmenistan, Türkiye-Kazakistan, Türkiye-Tataristan, Türkiye-Azerbaycan türkçeleri arasında bu veya başka derecede iletişim sağlanmıştır.

Bunun için yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye Türkçesi başka Türk lehçeleri ile ortak hareket etmelidir. Türkiye Türkçesi Avrupa dillerinden nerden geldi, ne kadar lazımsa gerekli, gereksiz kelime, söz almamalıdır. Bu onun kendisine de zarar vermiş oluyor. Ancak eğer Türk dünyasında ortak konuşulan Türkçe

olmak istiyorsa, ortak iletişime giden yolda kendi bünyesindeki boşlukları gidermelidir.

Günümüzde Türkiye Türkçesi Avrupa sözlerini çok rahatlıkla ve nerden geldi kelime ve söz alıyor. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu büyük Atatürk bir nutkunda şöyle diyordu: "Ülkesini, yüksek istiklalini korumağı bilen Türk milli dilini de yabancı dillerin tesirinden kurtarmalıdır".

Bugün Türkçede, *fürset* kelimesi yerine **şans**, **hücum** yerine **atak**, *meraklı* yerine *ilgilenen*, *sıkıntı* yerine *depresyon*, *sarsıntı* yerine *stres*, *yüzyüze*, *karşı karşıya* yerine *direkt*, *görüş* yerine *randevu* ve.d. [Hacıyev 2013, 209] kullanılmaktadır. Bu kelimeler yerine Türk topluluklarında herkes tarafından anlaşılan ve kullanılan ortak öztürkçe kelimeler kullanılması daha mantıklı olur.

Bugün Türkiye Türkçesi Türk devlet ve topluluklarında ortak Türkçe-iletişim dili olmak istiyorsa zaten bu yolda en uygun dil de Türkiye Türkçesidir o zaman muhakkak bu gibi sorunları gözönünde bulundurmalı ve bunları gidermeye çalışmalıdır veya bu kelimelerin yerine öztürkçe kelimeler kullanılmalıdır. Bağımsızlıktan sonra (1991) Azerbaycan Türkçesi Türkiye Türkçesinden çoklu sayıda kelime alıp kullanıyor. Bunlardan bir kaçını belirtmek isterdim özellikle bunların kullanması Azerbaycan Türkçesi için çok da olumlu olmuştur: *nöqteyi-nezer* yerine *bakış*, *tahkikat* yerine *araştırma*, *kompyuter* yerine *bilgisayar*, bir zamanlar rusçada kullandığımız *kvorom* yerine *yetersay*, *familya* yerine *soyad*, *əhatə* yerine **çevre**, **əhəmiyyət** yerine **önəm**, **lider** yerine **önder** kelimesini kullanıyoruz [Hacıyev 2013, 208].

Türkler için ortak konuşma dilinin kullanmasını, onun kullanılmasını gerçekleştiren ve sağlayan esas ana neden ortak alfabe ve genel imla kurallarıdır. Bu ilk bakışta basit olsa da bunu bugün basit olmadığını savunanlar sadece tarihe baktıklarında bunu rahatlıkla göre bilirler. Geçmişte bir birlerini anlamak şimdikinden daha kolay olmuştur. Hatta Rus imparatorluğunun Türkler arasındaki medeni konuşma ve anlaşmasını belrili şekilde ve planla, bilerekten bozmak veya gerçekleşmesine her türlü karşı çıkmıştır. XIX. yüzyılda bu durum şimdikinden daha kolay ve olanaklıydı.

Zamanında, aslında en azı bin yıl süresinde Türk lehçelerinin yakınlıkları biri, türklerin bir birini okuyup anlaya bilmesini şartlandıran nedenlerden en esaslı ortak alfabe ve aynı imla kurallarının kullanılması olmuştur. Malum olduğu gibi, bir zamanlar (yani, dediğimiz bin yıl süresinde) Doğu, Batı ve Volga nehri kenarındaki Türkleri, bütün islami türkleri arap alfabesinden

ve onun imla prensiplerini kullanmışlardı. Onun için A. Yasevi de, Y.Emre de, M.Fuzili de... bütün islami türk coğrafyasında rahatlıkla okunmuştur.

Hatta daha sonralar, yani Türkçelerin arasında büyük farklılıklar olduğu zamanlarda (XIX.asrın ikinci yarısı ve XX. asrın başları) İstanbulda yazan Namık Kemal, Şamahıda yazan Mirze Alekber Sabir, Kazanda yazan Tukay... Hem Anadolu'da hemde Bakude, hem Kazanda, hem Taşkente bile rahatlıkla okunuyordu [Hacıyev 2013, 2008].

Keza Bahçesarayda çıkan "Tercuman" gazetesi, Tiflisme çıkan "Molla Nasrettin" dergisi ve Volga nehirinde, Türküstanda, Kafkazda, Anadolu'da, Kırmda ve başka türk coğrafyalarında el el gezmiştir. Büyük Azerbaycan edibi, "Molla Nasrettin" dergisinin kurucusu Celil Mametkuluzade yazıyordu: "... bizim dilcilerimiz edebi, akademik dil arayışında oldukları zamanlarda bile "Molla Nasrettin" dergisi açık ve basit türkçesiyle kısa zamanda her kes tarafında beğenilen ve okunan bir dergi olmakla kalmadı Kür, Araz nehirlerini de geçerek Hazar ve Kara deryaları da vurup Türkiye'ye ve Türküstan'a oradan da uçarak Kafkaz dağlarını aşarak Krıma ve diğer türk ülkelerine geçti..."

Hatta bir önemli ve özel husus var ki onu özellikle belirtmek isterdim. 7 nisan 1906 senesinde ilk sayı çıkan derginin editörü bakın, bizi düşündüren sorunlar karşısında ne yazmıştır: "Birlikte Kafkas Türkleri için genelde bir dil konusunda anlaşamamışlardır. Peki Osmanlı Türkleri, peki Krım ve Kazan Tatarları, peki Türküstan türkleri ve Özbekistan, peki İranda yaşayan azeriler? Peki biz bunu itiraf ediyoruz ki evvel ve sonda ilelebet türkler için edebi dile ve imlaya, alfabeye çok büyük gerek vardır. Tüm varlığımızla inanıyoruz ki bir Ortak alfabe esasında bir Ortak Konuşma Dili vücuda gelecektir". Burda dikkat edilmesi gereken en esas konu Azerbaycan aydınının hele 1906 senesinde Türkler için ne zamansa ortak bir konuşma dilinin var olacağına inanmıştır. Şimdi ise en önemli olan konuyu belirtmek isterdim, tarihten de belli olduğu gibi Sovet imperatorluğunun en kesici olduğu bir dönemde onun zulmu altında sıkılan ve ezilen Türk edibinin böyle umutla, inanışla söylediği sözü bugün biz, bağımsız Türk devletlerinin aydınları tartışıyoruz, hatta bazılarımız buna inanmamaktan başka hatta buna karşıyız.

Arap alfabesiyle yazılan eski türkçelerde ortak kelimeler herkes tarafında aynı şekilde yazmış, ancak herkes kendi dil kurallarına uygun şekilde kullanmıştır. Hatta bu alfabe için her

zaman tutmuş olduğumuz esas kusur sesli harflerin azlığı ve kısa seslilerin yazılmasıdır.

Edebi yazılı örnekleri olan türkçeler bu yolu tutup gitmişler. Ortak alfabe çevresinden dışarıda kalan türkçelerde farklar zaman zaman sert şekilde artmıştır. Örneğin yazı dili olmayan edebi forması ancak halk dili olan Sibiry Türklerinin bugün kullandıkları türkçelerde büyük şekilde bir birini anlamayacak derecede farklılıkların olmasında, şübhesiz ki bunun etkisi var. Kısacası biz bugün aynı tarihi tecrübeyi tekrarlamalıyız. Bununla iki şeyi elde etmiş oluruz:

Ortak alfabeyle (elbette bugün bu genel alfabe latin alfabesi esasında olmalıdır) ortak konuşma (iletişim) dili fikirlerini gerçekleştirmeyi kolaylaştırmak,

Türkçelerin canlı bir birine yaklaşması için olanak yaratmış oluruz.

Ortak iletişim dilinin oluşturulması bütün Türk halkları ve toplulukları için anlaşabilen tek bir dil aracılığıyla sağlanabilir.¹

Alfabe birliği bir alfabe tipini seçmekle bitmiyor. Mesela, bugün kırım alfabesinden çıkan türklerin hepsi latin alfabesini kabul etmiştir. Ancak bu tek alfabe ölçüsüne sığıyor mu? Aynı ses için gereklidir ki aynı alfabenin kullanmış olasan. Bu bakımdan aynen Sovyetler döneminde olan durumdayız, belki de ondan da kötü durumdayız. Onun için kötü durumdayız ki, Sovyet döneminde bozuculuk işi bir yerden, bir merkezden-Moskovadan yönetiliyordu. Ancak şimdi her iki Türk devletinde başka başka taraflardan farklı bakışlar, farklı yaklaşımlar vardır. Keza bu bozuculuk yöntemi bize Sovyet idollerinden miras kalıp. Rusların aşırı Türk düşmanlığının ve politikasının en büyük başarısı olan ve Türklerin bugün de o politikianın etkisinden hala çıkamadığı alfabeyle bağlı bir iki örnek vermek isterdim. Mesela, biz Azerbaycanda -c- sesini (can sözündeki -c-) bildirmek için kirildeki -ч- (ç) harfine kuyruk koyup işaret ediyorduk -ч-. Özbekler onun kirilcedeki -ж- (j) ile, Türkmenler aynı işarete kuyruk koymakla verdiler, -ж-. O zaman -h- sesini Azerbaycanda latin alfabesinden götürdük. Özbekler kirilcedeki -х- sesine kuyruk ilave ettiler -х-, kumuklar kirilcedeki -г- (q) harfinin rusçadaki yumuşaklık işaretinin ilavesiyle verdiler -гь-. Azerbaycan türkçesinde -ğ- (dağ) harfi için kirilcedeki -г- (q) harfine kuyruk koyuldu-гь-, kumuklar kirilcedeki aynı -г- (q) işaretine rusların bir işaretini birleştirdiler -гь-. Latincedeki için Azerbaycan

¹Ahmet Bican Ercilasun, "İsmail Gaspıralı'nın Fikirleri", Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Akçağ Yay., Ankara 1992., s. 358.

türkçesindeki -y- (u) eyrisini atmakla -y, ve.d. Bunlardan başka bazı türk haklarında rus dilbilimine has olan harfler mekanik şekilde tekarlanıyordu. Mesela, türkçedeki -ş- yerine, ш-devamlı, tekrar -ş- yerine -ш- (türkmenlerde, uzbeklerde, başkırtlarda, kumuklarda ve. d) harfini kullanıyorlardı. Yahut rusçada iki sesi ifade eden harflar, mesela; ц-ts, я-ya, ю-yu, harfleri çoğu Türk alfabelerine dahil edilmiştir. Sonuçta acı da olsa, içler acıtıcı olsa da Türkler kendilerini çok zorlukla anlayırlardı ve ya anlayamıyorlardı. Aynı zamanda türkçelerden birini bilen bir yabancı o biri türkçeleri okuya bilmiyordu.

1991 ve hemen sonrasındaki yıllarda dil alanında Türkiye ve Türk cumhuriyetlerinde önemli görüşmeler ve heyecanlı tartışmalar yapılıyordu. 1991 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından “Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu” düzenlenir. Bu sempozyuma katılan delegeler Türk lehçeleri için tavsiye edilen 34 harfli ortak alfabeyle imza atarlar. Bu alfabe, Türkiye Türkçesinde kullanılan Lâtin temelli alfabeyle beş harfin daha ilâve edilmesiyle oluşturulur. İlâve harfler büyüklü küçüklü şunlardır: “Ă ă”, “Ñ ñ”, “X x”, “Q q”, “W w”. Bu toplantılar ve tartışmalar meyvesini vermeye başlar ve değişik zamanlarda Azeri, Türkmen ve Özbekler kademeli olarak Lâtin alfabesine geçmeyi kararlaştırırlar [Hacıyev, 2013, 211].

Araştırma amaçlı yazmış olduğumuz bu makalemizde verdiğimiz örneklerdeki gibi farklı kodla gösterilmiş olan aynı karakterlerin bütün metin örgüsü içinde var olduğunu düşündüğümüzde, Türk lehçeleriyle yazılmış metinlerin işaretlerin arkasına gizlenmesiyle Türkler arasında anlaşma birkaç adım daha zorlaşmış olacaktır. Türkmenistan ve Özbekistan da günün birinde bu farklı kod tercihinin birlikten çok ayrılığa sebep olacağını anlayıp gerekli düzeltmeyi yapacaklardır. Nitekim Türkmenistan, bu anlamda daha önce 34 harfli ortak Türk alfabesinin dışında kabul ettiği bazı karakterleri sonradan düzeltmiştir. Azerbaycan, Türkmen ve Özbeklerin dışında şu ana kadar Gagavuzlar, Karakalpaklar, Kırım ve Kazan Tatarları da Lâtin alfabesine geçme kararı almışlardır. Ancak 2002 yılında Duma’nın aldığı kararı meclis de onayıyla kanun hâline getirince Kazan Tatarlarının alfabe değiştirme girişimi engellenmiştir. Çıkarılan kanuna göre, Rusya Federasyonu içindeki bütün halklar ana dillerini yazarken Kiril esaslı kendi alfabelerini kullanmak zorundadırlar.

“Dil ve alfabe konusunda ortak bir paydada buluşmamızı sağlamak amacıyla ilişkiler her alanda geliştirilmelidir. Daha önce

bilimsel toplantılarda ortaya çıkan görüş birliğine paralel şekilde 34 harfli çerçeve alfabe gibi kararlar hayata geçirilmelidir. Bu hususta Türkiye de dahil ülkelerin kendi alfabelerini koruma dirençleri gözlenmektedir. Bu konuda örnek bir davranış sergileyebiliriz, alfabemizde esasen ihtiyaç bulunan iki harfin eklenmesini yeniden düşünebiliriz. Ortak eğitim kitapları, tarih, dil ve edebiyat konularında alınan birçok kararın temenni mahiyetinde kalmış olması, gerçekçi ve kalıcı atılımların yapılmaması büyük bir handikaptır.”

Azerbaycanlıların ve Türkmenlerin alfabe değişikliğini hızlıca benimseyip hayata geçirmelerinde uzun yıllardır Lâtin alfabesi kullanan Türkiye Türklerinin Oğuz soyundan gelmeleri etkili olmuş olabilir. Bu açıdan Latin’e geçmekte istekli olan Kazaklara Lâtin alfabesinin kabulü konusunda her türlü desteğin sağlanması gerekir. Çünkü onlar Lâtin’e geçtiklerinde yine Kıpçak soyundan gelen Kırgızların Lâtin alfabesine geçişi daha erken ve kolay olacak-tır. Öte yandan Kazaklar Lâtin alfabesine tam olarak geçerlerse, Kiril alfabesi kullanan tek Türk cumhuriyeti olarak Kırgızistan kalacak, bu durum da onları Lâtin’e geçmeye teşvik olacaktır. Kazakistan Türkiye Türklerinin kullandığı 29 harfe ilâveten yeni kabul edeceği alfabeye 34 harfli ortak Türk alfabesinden “Ä ä”, “Ñ ñ”, “Q q”, “X x”, “W w” harflerini ekleyebilir. Rusça kelimelerde “V v”, Türkçe kelimelerde ise “W w” harfini kullanabilirler. Kiril’den Lâtin’e geçişte siyasî iradeyi yönlendirenler; dilbilimcilerin görüşlerine itibar etmeli, karar verirken kendilerine sunulan raporlardaki bilimsel ölçütleri mutlaka göz önünde bulundurmalarıdır.

Dikkat edilmesi gereken başka hususlar da vardır, onları da belirtmek isterdim. 1940 yılında kullanılmaya başlayan Kiril alfabeleri her cumhuriyet için ayrı ayrı karakterler göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Bu, Rusların özel tercihiye dayanıyordu. Paralel karakterler kullanılmış olsaydı; o zaman Türk boyları değişik lehçelerde yazılmış metinleri, en azından ortak öğeler söz konusu olduğunda, çok kolay anlayabilirlerdi. Ancak alfabe örüntüsündeki karışıklık, şuuraltındaki hızlı çağrışıma engel oluyordu. Kiril alfabesi, ayrıca Türkçe için gerekmeyen “E e”, “Ё ё”, “Я я”, “Ю ю” (“Ye ye”, “Yo yo”, “Ya ya”, “Yu yu”) gibi ikili karakteri gösteren harflere sahipti. Bu şekilde yapılan tercihler, aynı milletin çocuklarını birbirinden uzaklaştırmayı amaçlayan özel bir tasarımın ürünü ve planlaştırılmış bir politikanın devamı ve uygulanmasıydı. Türk cumhuriyetlerinin yetkilileri, akıllı davranıp bağımsızlığa kansız/acısız kavuşmuşken Rusya’nın yapmaya çalıştığı şekilde bir tercihle

hareket etmemeliydiler. Aksine ihtiyaç duydukları birkaç harfi 34 harfi alfabeden ilâve etmekle birlikte aynı karakterleri kullanarak şuur altını harekete geçirip dilde yakınlaşmayı doğurabilecek paralel kodların kullanılmasına özen göstermeliydiler.

Bugün Türkiye'nin tüm türk coğrafyasında medeni, ekonomik, eğitim alanlarıyla ilgili çok üst düzeyde ilişkiler kurulmuştur. Demek ki, Türkiye türkçesi bu coğrafyaya artık yol açmıştır. Bu gün Türkiye-Türkmenistan, Türkiye-Kazakistan, Türkiye-Tataristan, Türkiye-Azerbaycan türkçeleri arasında bu veya başka derecede iletişim sağlanmıştır [Hacıyev, 2013, 135].

Şuuraltını harekete geçirecek imkânlar sahip bir ülkeyiz. Yeter ki doğru politikaları belirleyebilelim. Öte yandan şu ana kadar bu bölgelerde okullar açılmış, ticarî ve ekonomik ilişkiler yavaş da olsa derinleşmeye başlamıştır. Yapılacak olan en önemli iş; daha önce buralarda eğitim hizmetinde, ticarî ve ekonomik hizmetlerde bulunmuş olanlarla iletişim kurarak doğru atılan temellerin üstüne bina kurmaya devam etmektir. Orta Asya bizim her zaman gönlümüzde etkili bir yere sahiptir. Atalarımız, bir zamanlar oradan gelerek Anadolu'yu maddî ve manevî anlamda yurt hâline getirmişlerdi. Yeni ilişkilerde zorluklar her zaman karşımıza çıkacaktır. Ancak birbirimizi iyi anlayıp sevgi, dayanışma, kaynaşma, yardımlaşma gibi değerleri iyi temsil edersek; Türkiye, her yönüyle anayurdumuzdaki gönüllerde kalıcı bir şekilde yer edecek ve Orta Asya'nın geleceği daha aydınlık olacaktır.

Sonuç ve Tartışma

Belirttiğimiz örneklerden de belli oluyor ki, Azerbaycan Türkçesi Türkiye Türkçesine dikkat ve sevgiyle yanaşılıyor. Bu bakımdan da bizler arzu ederiz ki, Türk dilbilimcilerinin de kendilerinin çok açık şekilde bildikleri küçük sorunları tez bir zamanda gidermiş olsalar, o zaman Türkiye Türkçesi Türk devlet ve topluluklarında ortak Türkçe, iletişim dili olma yolundaki bazı sorunlar da hall edilmiş olur.

Türkiye Türkçesinin Türk dünyası için ortak dil olma sürecinde onun bazı sorunlarını çözmek, Türk halklarının ortak olarak kullanabileceği bir dili oluşturmak bu günümüz için çok önemli bir konudur. Dil birliğine gidilen yolda bugün Türk edebi dili (yani Türkiye Türkçesi) en yaygın, kabul gören bir dildir. Ayrı-ayrı Türk devletlerinde ortak üniversitelerin kurulması Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi (Kazakistan), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (Kırgızistan), Yunus Emre

Enstitüleri, Türkçe okulların açılması, televizyon progamlarının yayınlanması, kurultay veya sempozyumların sıklıkla düzenlenmesi bu işi daha da hızlandırmaktadır. Türk dilinin Türk dünyası için ortak dil olacağı gittikçe daha çok gerçekleşiyor. Türk edebi dilinin (Türkiye Türkçesinin) Türk dünyası için ortak dil olma sürecinde onun bazı sorunlarını çözmek, Türk topluluklarının ortak olarak kullanabileceği bir dili oluşturmak bu günümüz için çok önemli bir konudur [Aliyeva 2017, 8].

Öneriler

Günümüzde Türkçeye karşı her türlü özensizliği ve yanlış kullanımları alışkanlık haline getirmekten kaçınmak, yabancı dil hayranlığı ile yabancı sözcük tutkusundan kurtulmak, yabancı dil öğretimi ile yabancı dilde eğitimi kesinlikle birbirine karıştırmamak, Türkçenin bilim dili olmadığı görüşüne karşı çıkmak, Türkçe öğretimindeki yetersizlikleri görüp gerekli önlemleri almak, dil gümrüğü (dili korumak) uygulamasına girişmek, milli sözcük ve terim üretimine hız vermek, nitelikli ve yeter sayıda öğretmen yetiştirmek, Türkçenin varlığını ve ortak iletişim dili olması için büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Aliyeva, E. 2013. Çağdaş Türkçenin Türk Dünyası İçin Ortak Dil Olma Sürecinde Ortak Dilbilimi Terimleri Arama Sorunları.
- Ergin, M. 2011. *Türk Dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gündoğan, A.O. 1997. "Bilim Dili Olarak Türkçe". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.
- Hacıyev, T. 2013. *Türkler için ortak konuşma dili*. Bakü: Tahsil yayınları.
- İbrahimov, E. 2020. "Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə həyata keçirilən dil siyasəti". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(4): 1411-1424.
- İbrahimov, E. 2020. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikası (Azerbaycan Örneği). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 50: 99-116.
- İbrahimov, E. 2021. "Azerbaycan'da Dil Politikalarının Toplumdilbilimsel Paradigmaları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, SUTAD*, Aralık 2020; (50): 27-41.
- İbrahimov, E. 2020. "Rusiya Federasiyasının azsaylı türk xalqlarına qarşı dil siyasəti". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD)*. 4 (2): 206-222.
- Korkmaz, Z. 2001. "Bilim Dili ve Türkçe". Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bülteni.

The Problem of Common Communication Language in Turkish State and Community Today

Elchin Ibrahimov¹

Abstract

After the collapse of the Soviet Union, the Turkic republics began to show themselves in the international arena as separate independent states. The newly independent republics began to open up to the world and establish relations in all fields of economy, science, art, and sports.

The common language of communication spoken by Turkic peoples and communities was the most important issue that attracted the main attention in these meetings. In high-level meetings, the fact that the participants communicated in different dialects of the language formed in the same historical period in some cases caused certain difficulties and disagreements. Historically, Turks spoke various dialects of common origin. Ideas about language and the alphabet have always been the number one topic of discussion at the meetings held at a high level. In these meetings, the issues of whether a common alphabet union could be established among the Turkic peoples, and whether a common written language and communication language could be formed were constantly being discussed in these meetings and solutions were sought.

Today, Turkic people need a common language of communication to establish scientific, economic, and political relations at the highest level in the globalizing world. Turkey Turkish has now paved the way for the states and communities in which Turks live. Today, the Republic of Turkey establishes high-level relations with Turkic-speaking countries in the fields of civil, economic, and education. So, Turkey Turkish has now paved the way for Turkic geography. Turkey Turkish should or can mediate for a common spoken language between Turkic people. But we should also say that Turkic has minor problems within itself. If Turkey Turkish wants to take the responsibility of being the common language of communication among Turkic peoples, then it can reveal minor problems in Turkish.

Key words: *Turkic states, language policy, common language,*

¹ *Elchin Ali oglu Ibrahimov* – Prof. Dr. Director of the Turkic World Research Center of Azerbaijan University of Languages.

E-mail: elchinibrahimov85@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1105-9345

For citation: Ibrahimov, E. 2024. "The Problem of Common Communication Language in Turkish State and Community Today". *Uzbekistan: Language and Culture* 1: 44 – 56.

References

- Aliyeva, E. 2013. Çağdaş Türkçenin Türk Dünyası İçin Ortak Dil Olma Sürecinde Ortak Dilbilimi Terimleri Arama Sorunlar.
- Ergin, M. 2011. *Türk Dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gündoğan, A.O. 1997. "Bilim Dili Olarak Türkçe". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.
- Hacıyev, T. 2013. *Türkler için ortak konuşma dili*. Bakü: Tahsil yayınları.
- İbrahimov, E. 2020. "Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə həyata keçirilən dil siyasəti". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(4): 1411-1424.
- İbrahimov, E. 2020. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikası (Azerbaycan Örneği). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 50: 99-116.
- İbrahimov, E. 2021. "Azerbaycan'da Dil Politikalarının Toplumdilbilimsel Paradigmaları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, SUTAD*, Aralık 2020; (50): 27-41.
- İbrahimov, E. 2020. "Rusiya Federasiyasının azsaylı türk xalqlarına qarşı dil siyasəti". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD)*. 4 (2): 206-222.
- Korkmaz, Z. 2001. "Bilim Dili ve Türkçe". Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bülteni.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni, Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*. Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida. 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. "Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi". *UZA: O'zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "The Chicago Manual of Style, 16th Edition" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>, havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s).

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN; (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

- Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.
- Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.
- Level 3. Modified "down" style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.
- Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, "Author's own" translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439-58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405-50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot
va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga
kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.03.2024-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturası.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.